

МУЗИЧНО-МОВНИЙ ЖАНР ЯК КОМУНІКАТИВНЕ ЯВИЩЕ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті визначено поняття “музично-мовний жанр” та досліджено його особливості. Окреслено основні умови усталення цього явища та підходи до вивчення його функціонування. Охарактеризовано стильові параметри та музичні рівні висловлювань. Запропоновано підходи до класифікації мовних жанрів у музиці. Описано основні особливості мовних жанрів у музиці. Теоретичні положення статті проілюстровано на прикладах сучасного музичного спілкування в різних дискурсах. Передбачено основні напрями подальшого вивчення мовної жанрової комунікації.

Під час висвітлення питань щодо особливостей того чи того типу дискурсу як “реалізації мови” доцільно передусім урахувати їх мовознавчі трактування. Мовними жанрами філологи вважають закріплену традицією форму мовного втілення завершених висловлень, детермінованих метою, темою спілкування та правилами комунікації, прийнятими в певному соціумі. Це повною мірою стосується музичного мистецтва, комунікації, мови та висловлень. Узявши задане визначення за основу дефініції, можемо чітко простежити комунікативні особливості музично-мовного жанру, його залежність від музично-мовної норми та з'ясувати естетичне й культурологічне підґрунтя класифікаційних настанов. Розгляд жанрових аспектів мовлення як комунікативного акту дає змогу вивчати стійкі форми музичного мовлення й особливості мовної поведінки, а також описувати скорельованість мовних дій, мовної поведінки з типом мислення та дійсності. Ми дотримуємося найпродуктивнішого і найбільш доцільного, на нашу думку, комплексного підходу до вивчення музично-мовної практики, який дає підстави інтерпретувати мовні жанри як первинну форму існування мови. Фактично музична комунікація не може відбуватися поза усталеними в різних сферах музично-мовного спілкування мовними жанрами. Вивчення музично-мовної практики з прагматичних позицій доводить, що музично-мовний жанр справді можна вважати єдиною первинною формою існування музичної мови. Музично-мовні жанри – це ланка у створенні текстів та дискурсу. Стиль виступає елементом жанрової єдності висловлення й основою характеристики будь-якого жанру. Природу мовного стилю визначає низка параметрів, таких як ставлення до сприймача, мета мовлення, специфічні форми спілкування, зовнішні умови спілкування, події, що визначають спілкування. Для об'єктивного вивчення музично-мовних жанрів слід враховувати екстрамузичні фактори, зокрема сферу спілкування й діяльності. Остання значною мірою визначає репертуар музично-мовних жанрів. При цьому важливою особливістю є трансформована діалогічність музичного спілкування й переважання в ньому не діалогу, а музично-мовних актів, тобто серії висловлень. Діалогічність у музичному спілкуванні виникає завдяки поєднанню висловлень, що актуалізують різні засоби: основний мовець (виконавець) використовує переважно (але не виключно) музично-мовні засоби, адресат (слухач) – екстрамузичні й парамузичні. Крім того, музично-мовний жанр може формуватися з цілої низки пов'язаних між собою музично-мовних актів.

Ключові слова: жанр музично-творчий, жанр музично-мовний, жанрова група, жанровий тип, функції жанру, музична комунікація, музичне спілкування.

Функціонування мовних жанрів у музиці ще перебуває на стадії методологічного опрацювання. У сучасному музикознавстві, зокрема українському, досі немає єдиного усталеного погляду на це питання, не вироблено цілісного підходу до його осмислення. Неузгодженість критеріїв визначення та класифікації жанру доповнює також тенденція не розмежовувати жанри музичні чи музично-творчі (аналог: жанр літературний) і жанри музично-мовні (аналог: жанр мовний), тому вивчення особливостей музично-мовних жанрів у сучасній музичній комунікації не просто актуальне, а гранично необхідне, до того ж у зв'язку з розробленням теорії сучасної музичної комунікації, тексту, дискурсу. У цьому контексті визначається актуальність запропонованої у статті характеристики окремих особливостей музично-мовного жанру як комунікативного явища та визначення його місця в сучасній музичній комунікації.

Мета статті полягає у розгляді особливостей музично-мовного жанру.

Фахові енциклопедичні джерела фіксують таку інформацію про термін “жанр” у науці та культурі. Жанр мовний – типова форма завершеного висловлення, зумовлена метою і темою спілкування, а також прийнятими в певному суспільстві нормами, правилами комунікації як фактом соціальної взаємодії людей. Жанр мовний визначається тим, хто, кому, для чого, про що і як говорить. Він пов'язаний із діяльнісною прагматичною природою мовленнєвого акту і як комунікативна одиниця характеризується тематичною, композиційною і стилістичною цілісністю.

Мовні жанри належать до соціально стійких типів висловлень, що історично склалися в певній культурі; вони мають об'єктивний характер. За комунікативним призначенням розрізняють інформативні, оцінні, етикетні, імперативні мовні жанри. Поняття “жанр” охоплює як однослівні побутові репліки, так і великі за обсягом тексти, зокрема наукові, офіційно-ділові, художні [1]. За походженням розрізняють первинні й вторинні мовні жанри: первинні властиві безпосередньому спілкуванню, а вторинні формуються в умовах розвиненої культури, комунікації, зокрема наукової, адміністративно-правової, художньої, релігійної.

Жанрові форми розраховані на інформативну (повідомлення про щось) або фактичну (потреба в спілкуванні як такому) настанову комунікантів. До типових форм висловлення, тобто мовних жанрів,

належать бесіда, побутове оповідання, військова команда, висловлення захоплення, осуд, заперечення, схвалення, ділові документи, щоденник, відповідь, лист, протокол, побажання, подяка, співчуття, жарт, промова тощо [7].

Жанр музичний (фр. “genre” – “рід”, “вид”, “тип”, “манера”) – багатозначне поняття, яке характеризує класифікацію музичної творчості за родами і видами, виходячи з їх походження, умов виконання, сприймання та інших ознак (зміст, структура, засоби виразності, склад виконавців тощо). Поняття жанру використовується в різних аспектах (широкому – оперний жанр, симфонічний жанр, камерний жанр тощо; вузькому – велика опера, комічна опера, лірична опера, музична драма тощо; симфонія, камерна симфонія, сюїта; увертюра; симфонічна поема; соната, квартет тощо; арія, аріозо, каватина, романс, пісня тощо). Склад виконавців і спосіб виконання визначають найпоширеніший поділ жанрів на вокальний та інструментальний, які далі диференціюються за дрібнішими ознаками.

Жанрологія, або лінгвістична генологія (лат. “genos” – “походження”, “рід”, “вид”), – це розділ комунікативної лінгвістики, який веде початок із теорії жанрів М. Бахтіна, а сьогодні претендує на статус філологічної галузі, що досліджує генезис, типологію, функціональні особливості та структурно-мовні риси різних жанрів (Дж. Свейлз, Ф. Бацевич).

Л. Шулінова пропонує визначати жанр як “динамічну модель побудови текстів (типологічно представлений текст), сформовану активною мовною практикою й закріплену традицією, зумовлену метою й комунікативними настановами, що структурують і формують стильову специфіку, взаємозв’язок мовних одиниць та засобів усіх рівнів” [9, с. 83].

О. Семенов визначає жанр (фр. “genre” – “вид”, “стиль”, “жанр”) як форму організації мовного матеріалу в межах певного стилю мовлення, що історично склалася й характеризується функціонально-сисловою специфікою і стереотипною композиційною структурою [5, с. 216]. Грунтуючись на різних принципах, дослідники розрізняють такі типи мовних жанрів:

- інформативні та фатичні (Т. Винокур, В. Дементьєв);
- елементарні та комплексні (М. Федосюк);
- мовні та риторичні (О. Сиротиніна);
- риторичні і нериторичні (К. Сєдов);
- конвенційні і неконвенційні (В. Дементьєв);
- інформативні, імперативні, етикетні, оцінні (Т. Шмельова).

Т. Попова диференціює жанри за умовами їх побутування і виконання таким чином:

- жанр народної музики (музичний фольклор);
- жанр розважальної музики (зокрема, музика сучасної естради);
- жанр камерної музики (виконується камерними ансамблями);
- жанр симфонічної музики (виконується великими оркестрами);
- жанр хорової музики (виконується хоровими колективами);
- жанр театральної музики (зокрема, опери, музики до спектаклів, кінофільмів).

В. Цукерман розрізняє жанри за змістовими ознаками, такі як ліричні, епічні, концертні, картинні (програмна музика).

Існує класифікація жанрів за “жанровим змістом” (А. Сохор), за якої виділяють культові та обрядові, масово-побутові, концертні, театральні жанри.

Сучасні дослідники вважають адекватним використання поняття “жанр” для цілісного дослідження специфіки сучасної наукової та культурно-мистецької комунікації. Жанри є засобами комунікації, формами передачі та кодифікації наукового й культурно-мистецького знання.

Існує багато критичних висловлювань щодо специфіки й обмеженості діалогічності в музично-мовному спілкуванні, особливо після появи технічних засобів фіксації музичних повідомлень. Окремі дослідники вважають, наприклад, прослуховування компакт- чи відео-дисків із записами музичних творів неповноцінним спілкуванням (за Р. Меррей Шефером, це так звана шизофонія) [6], а застосування до його опису традиційного інструментарію – неефективним і науково некоректним. На противагу цій позиції, зауважимо, що це форми мистецького спілкування, в яких використовують завершені твори апробованих творчих жанрів, базові для архітектури, живопису, декоративного мистецтва, зокрема для музики. Сприймачеві не потрібна присутність будівельників собору св. Петра в Кельні, процес будівництва якого тривав понад 800 років, щоб сприйняти споруду як твір мистецтва з усією художньою інформацією. За “законом Гумбольдта – Потєбні”, зміст твору мистецтва після його завершення розвивається уже винятково в свідомості читача, глядача чи слухача, тобто змістовність та глибина мистецького спілкування після того, як автор завершив твір, залежить не від нього, а від інтерпретаційної діяльності адресата/реципієнта та супутніх засобів передавання і сприймання інформації, а також від культурної епохи, у контексті якої сприймається твір, і від зміни таких епох. Оскільки музичні твори, актуалізовані у формі музичних виконань на механічних носіях, не змінюються залежно від часу та умов їх відтворення і не перестають бути завершеними творами, дискусію з цієї теми можна вважати безперспективною. У цьому разі може йтися лише про коригування змісту твору у свідомості кінцевого сприймача залежно від соціокультурних умов і обставин, у яких здійснюється сприймання, та ймовірне змінювання певних функцій музично-мовних жанрів, результатом чого є їх трансформування.

використовують самостійно також первинні жанри. Серед первинних (як правило, модифікованих) жанрів, які функціонують у сучасній суспільно-культурній практиці, можна назвати звукові сигнали за участю музики (наприклад, сигнали труби у військовому побуті) чи відтворення суто звукових, темброво-артикуляційних виявів емоцій (поховальні плачі, мотиви-вигуки, відповідні мовно-жанрові вставки в музично-сценічних чи кантатно-ораторіальних або вокально-інструментальних творах), що зазвичай інкорпоровані в інші музично-мовні жанри вищого рівня. Окремо слід виділити групу звукозображальних і звуконаслідувальних “протожанрів”, які посідають у музиці помітне місце (згадаймо, наприклад, ранкові церковні дзвони на початку третьої дії “Тоски” Дж. Пуччіні чи “пташині” опуси О. Мессіана з максимально точним відтворенням співів птахів).

Ще одним важливим чинником специфіки музично-мовних жанрів є сфера діяльності й спілкування. Ці сфери є екстрамузично-мовною основою відповідних стилів музичного спілкування. Відповідно до сфери спілкування, музичний твір того самого музично-творчого жанру може ситуативно репрезентувати інший музично-мовний жанр. Наприклад, той самий твір Й. С. Баха може звучати в церкві, з філармонічної сцени, його можуть виконувати в класі з дидактичною метою, він може відтворюватися із CD-носія на науковій лекції, слугувати аудіоілюстрацією стилю музики пізнього бароко.

Усупереч часто постульованій думці про те, що музичним висловленням як одиницею спілкування має бути винятково художньо цілісний твір або структура, що відповідає йому за ознаками музично-творчого жанру, маємо зауважити, що основою музично-мовного жанру може слугувати просто музичний текст чи його фрагмент, який формує функціонально завершене висловлення. Так, музичне спілкування у класі фортепіано може базуватися, скажімо, лише на діалогічному (викладач – учень) відтворенні різних варіантів виконання певної художньої формули. У місцях громадського відпочинку можна почути насвистування мелодії приспіву з пісні “Олені, Олені” групи “Тік”. У середовищі музикантів часто наспівують “Oh, Darling” чи “Michelle” з репертуару “The Beatles”, фрагменти пісень Стінга чи групи “Queen”. Можна згадати гуртовий спів зі спонтанним підключенням і змовканням голосів чи розпочинанням співу із середини пісні або приспіву.

Цікавим випадком у музично-мовному спілкуванні та особливостю функціонування музично-мовних жанрів є реалізація в музикуванні домінуючого фатичного спрямування комунікантів, зокрема спонтанні колективні імпровізації джазових музикантів у формі джем-сейшн. Сюди також належать показові для музикантів реалізації бажання “просто собі пограти” або “приспівування собі” у тих, хто виконує певну одноманітну роботу. У цьому разі йдеться про спілкування із самим собою (виконавець сам є єдиним слухачем). У художньому дискурсі таке спілкування не вважається психічною аномалією, а формує різновид прикладного мовного жанру.

Висновки. Для об’єктивного вивчення музично-мовних жанрів обов’язкова постановка досліджуваної поняттєвої одиниці в контексті екстрамузично-мовних та парамузично-мовних факторів, якими є відтворювання, тобто слухання (відношення між ними); передавання змісту; сприймання повідомлень і розвиток змісту у свідомості слухача; умови та обставини творення музично-мовного жанру; мета спілкування (інтенції, наміри); ситуація спілкування; сфера діяльності й спілкування тощо. На основі цього вибудовують відповідну структуру, визначають і характеризують функції музично-мовних жанрів. Детальніше опрацювання цих функцій та вивчення соціокультурних факторів, що впливають на їх особливості, слід здійснити в найближчому майбутньому і в українському, і в зарубіжному музикознавстві.

Використана література:

1. Бахтин М. Проблема речевых жанров. *Эстетика словесного творчества*. Москва : Искусство, 1979. С. 237–280.
2. Бенеш Г. Психологія : довідник. Київ : Знання-Прес, 2007. 510 с.
3. Гайда С. Проблемы жанра. *Функциональная стилистика: теория стилей и их языковая организация*. Пермь : Наука, 1986. С. 104–110.
4. Рубакин Н. Психология читателя и книги: краткое введение в библиологическую психологию. Москва : Книга, 1977. 264 с.
5. Семенов О. Культура наукової української мови. Київ, 2012. 216 с.
6. Сюта Б. Жанри музичної мови: постановка питання. *Українське музикознавство* : науково-методичний збірник. 2012. № 38. С. 138–159.
7. Русанівський В. та ін. Українська мова : енциклопедія. 3-тє вид., випр. і доп. Київ, 2007. 820 с.
8. Надольний І. Філософія : навчальний посібник. Київ, 2002. 455 с.
9. Шулінова Л. Жанрова диференціація наукового стилю сучасної української літературної мови. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2005. № 11. С. 83.

References:

1. Bahtin M. (1979) Problema rechevyih zhanrov. *Estetika slovesnogo tvorchestva* [The problem of speech genres. Aesthetics of verbal creativity]. Moskva: Iskusstvo. S. 237–280. [in Russian]
2. Benesh H. (2007) *Psikhohihiia: dovidnyk* [Psychology: reference book]. Kyiv: Znannia-Pres, 510 s. [in Ukrainian]
3. Gayda S. (1986) Problemyi zhanra. *Funktsionalnaya stilistika: teoriya stiley i ih yazykovaya organizatsiya* [Genre problems. Functional stylistics: the theory of styles and their linguistic organization]. Perm: Nauka. S. 104–110. [in Russian]
4. Rubakin N. (1977) *Psikhologiya chitatelya i knigi: kratkoe vvedenie v bibliologicheskuyu psihologiyu* [Psychology of the reader and the book: a brief introduction to bibliological psychology]. Moskva: Kniga. 264 s. [in Russian]

5. Semenoh O. (2012) *Kultura naukovoï ukrainiskoi movy* [Culture of the scientific Ukrainian language]. Kyiv. 216 s. [in Ukrainian]
6. Siuta B. (2012) *Zhanry muzychnoi movy: postanovka pytannia* [Genres of musical language: questioning]. *Ukrainske muzykoznavstvo: nauk.-metod. zbirnyk*. Kyiv: NMAU im. P. Chaikovskoho. № 38. S. 138–159. [in Ukrainian]
7. *Ukrainska mova: entsyklopediia* [Ukrainian language: encyclopedia] / V. Rusanivskiy ta in. – Vyd. 3-tie, vypr. i dopov. Kyiv. 2007. 820 s. [in Ukrainian]
8. Nadolnyi I. (2002) *Filosofia: navch. posib.* [Philosophy: textbook]. Kyiv. 455 s. [in Ukrainian]
9. Shulinova L. (2005) *Zhanrova dyferentsiatsiia naukovoï stiliu suchasnoi ukrainiskoi literaturnoi movy* [Genre differentiation of scientific style of modern Ukrainian literary language]. *Aktualni problemy ukrainiskoi linhvistyky: teoriia i praktyka*. № 11. S. 83. [in Ukrainian]

Stepanyuk A. V., Kobuk O. A., Smokovych T. V. Musical and language genre as a communicative phenomenon in modern society

The article defines the concept of musical and language genre and explores its features. It outlines the main conditions for the establishment of this phenomenon and the approaches to the study of its functioning. Stylistic parameters and musical levels of utterances are characterized. Approaches to the classification of language genres in music are offered. The main features of language genres in music are described. The theoretical principles of the article are illustrated by examples of modern musical communication in various discourses. The main directions for further study of language genre communication are expected.

When covering issues related to a particular type of discourse as “language implementation”, it is advisable to take into account their linguistic interpretations. Philologists consider language genres to be a traditional form of language embodiment of completed utterances, determined by the purpose, theme and rules of communication accepted in a certain society. This also applies to the musical art, communication, language and utterances. Taking the mentioned definition as a basis, it is possible to observe the communicative features of the musical-language genre, its dependence on the musical- language rules and to find out the aesthetic and cultural basis of the classification instructions. Consideration of genre aspects of speech as a communicative act makes it possible to study the stable forms of musical speech and features of speech behavior, as well as to describe the correlation of speech actions, language behavior with the type of thinking and reality. We follow the most productive and most appropriate approach to the study of musical-language practice, which gives grounds to interpret language genres as the primary form of language existence. In fact, musical communication cannot take place outside the language genres established in various spheres of musical-language communication. The study of musical-language practice from a pragmatic standpoint proves that the musical-language genre can really be considered the only primary form of musical language existence. Musical and language genres are a link in the creation of texts and discourse. Style is the element of genre unity and the basis of the genre characteristics. The nature of language style is determined by a number of parameters: the attitude to the receiver, the purpose of speech, specific forms of communication, external conditions of communication, and the events that determine communication. Extramusical factors, including the sphere of communication and activity, are very important for the objective study of musical and language genres. These factors determine the repertoire of musical and language genres. An important feature is the transformed dialogicity of musical communication and the predominance of musical-language acts that is a series of statements. Dialogicity in musical communication arises due to a combination of expressions that actualize different means: the main speaker (performer) uses mainly (but not exclusively) musical- language means, the addressee (listener) – extramusical and paramusical. Besides, the musical-language genre can be formed from a number of related musical-language acts.

Key words: *musical-creative genre, musical-language genre, genre group, genre types, functions of genre, musical communication, musical expression.*